

Redactie:

Mevr. G.H. Atsma-Alberda
S. Boetje
J. Engels
Mevr. M. van der Ploeg
Mevr. J.M. Schaaf

Redactie-adres:

G.H. Atsma-Alberda
Hoofdstraat 11
9356 AT Tolbert
Telefoon 0594-513465
E-mail info@fredewalda.nl

In dit nummer:

1. Aan de lezer
2. Met uw kapitaal, de boerderij van ons allemaal!
3. Vondsten in de boerderij / Bericht over de boerderij
4. Fredewalda-middag in het teken van de slacht / Slagerij Lourens
6. Spekclub 'Smakelijk eten'
7. Wiendelt van Wijk, huis-slachter
8. Column van Geert Braam: De maand van de slacht
9. In Memoriam
10. Agenda / Cafés in Tolbert / Aangeboden erfgoed / De filmpjes van Fredewalda
11. Vrijwilligers / Fredewalda timmert aan de weg
12. Educatief lesmateriaal ontwikkeld

Internet:

www.fredewalda.nl
www.fredewaldaboerderij.nl

Bankrelatie:

Rabobank rek.nr. 3351.80.035

Oud Nieuws

Aan de lezer

Vijfentwintig duizend euro voor het boerderijproject

Start actie Thermometer:

Met uw kapitaal, de boerderij van ons allemaal!

Het was een buitengewoon prettige verrassing, toen zich opnieuw een gulle gever meldde. Nu was het iemand die liefst € 25 000,- wilde schenken voor het boerderijproject van 'Fredewalda'!

Dit zeer royale gebaar, waarvoor een woord van dank, vormde voor het bestuur van 'Fredewalda Beheer' de aanleiding om van start te gaan met de 'Actie Thermometer'. Dat gebeurde op 19 augustus jongstleden, de dag dat RTV Noord in Tolbert was ter gelegenheid van 'Het leukste dorp van Groningen'. 'Fredewalda' stond met de stand en de giga-thermometer op een heel strategische plek. Namelijk in het zicht van de vaste camera. Duizenden kijkers van het dagprogramma van TV Noord vroegen zich af: "Wat doet die grote thermometer daar?"

Antwoord: 'Fredewalda' wil vijf ton inzamelen, zijnde het gat in de begroting van het totale boerderijproject, dat bestaat uit kosten die **niet** in aanmerking komen om door subsidies van Overheden en Fondsen te worden gedekt. Op de thermometer wordt de stand bijgehouden.

Omdat financiering duur is en later behoorlijk zwaar op de exploitatie zal drukken, wil 'Fredewalda' proberen € 500.000,- te werven.

"Voor het dorp, door het dorp en door alle mensen die van Tolbert houden", want de boerderij moet van ons allemaal worden. De realisering van het boerderijproject is van groot belang voor de leefbaarheid van het dorp en de streek.

De handen uit de mouwen! Er zullen acties komen. Op de grote thermometer, die voor de boerderij wordt geplaatst, wordt de stand bijgehouden.

Op dit moment staat de teller op € 30.000,-. Op naar de vijf ton. Helpt u mee?

"Met uw kapitaal, de boerderij van ons allemaal!"

Volg deze actie op www.fredewaldaboerderij.nl

Onlangs ging de actie van start om een bedrag van € 500.000,- te werven. Helaas is hier wat onbegrip over ontstaan.

Dit omdat in de 'Midweek' een artikel heeft gestaan dat fondsen en overheden een bedrag van € 760.000,- willen geven voor de restauratie en herinrichting van de boerderij. Een fors bedrag waar de besturen van Fredewalda Oudheidkamer en Fredewalda Beheer heel erg blij mee zijn.

Met uw kapitaal, de boerderij van ons allemaal!

Hieronder de uitleg hoe dit precies in elkaar steekt.

- De restauratie en herinrichting van alleen de boerderij kost circa € 700.000,-.
- Maar het gehele boerderijproject behelst echter een bedrag van circa € 2.500.000,-.
(Onder het gehele boerderijproject wordt verstaan: restauratie en herinrichting boerderij, (ver)bouw van bijgebouwen, terreininrichting, inrichting museale deel / bezoekerscentrum Fredewalda, aankoop-bedrag boerderij en aanloopkosten)
- Verwacht wordt dat van het totale boerderijproject circa € 2.000.000,- zal kunnen worden voldaan door fondsen, overheden, medegebruikers en zelfwerkzaamheid.
(Medegebruikers zijn: Het Dorpshuis en mogelijke andere gegadigden voor gebruik bijgebouwen)
- Het gat tussen de totale investering van circa € 2.500.000,- en de verwachte betalingen, subsidies en bijdragen van circa € 2.000.000,- is € 500.000,-.

En laat dat nu exact het bedrag zijn van de geldwerving-sactie!

Het zal een hele klus worden om dit bedrag bij elkaar te sprokelen.

Maar de eerste positieve tekenen zijn er. Door particuliere giften is nu al een bedrag van ruim € 30.000,- binnen!

Er bestaat kennelijk iets als: "De wonderen zijn de wereld nog niet uit". Het is heel verrassend als er zich opeens personen melden die een (forse) bijdrage willen geven voor de boerderij.

De slogan: "Met uw kapitaal, de boerderij van ons allemaal!" is dan ook niet uit de lucht gegrepen.

Wij verwachten dat we een heel eind kunnen komen, zodat we zonder financiering of in ieder geval met een lage financiering een heel gezonde exploitatie van de boerderij tegemoet kunnen zien.

Het is een enorme uitdaging, maar de besturen van beide stichtingen hebben er alle vertrouwen in dat dit zeer unieke project zal slagen. We verwachten dat de saamhorigheid van en in het dorp en (ver) daarbuiten hier een wezenlijke bijdrage aan zal leveren.

Op de geplaatste geldthermometer vóór de boerderij zal van tijd tot tijd de stand van de financiële bijdragen worden aangegeven.

Giften voor de boerderij kunnen fiscaal voordeel opleveren. Voor inlichtingen kunt u terecht bij uw accountant of bij ondergetekende.

Simon Riepma, penningmeester

Vondsten in de boerderij

Strijkglas

Op de werkbank in de boerderij lag een wonderlijk voorwerp. Bij nader onderzoek bleek het een 'strikglas' te zijn.

Wieger de Boer uit Niebert wist dat het strikglas gebruikt werd voor het strijken van kragen, mouwen en vooral mutsen van de klederdracht. Het is gemaakt tussen 1800 en 1900.

Door de opkomst van de strijkijzers raakten ze uit de tijd. Op het platteland zijn ze lang gebruikt.

Er zijn niet veel onbeschadigde strikglassen overgebleven. Het is een waardevolle vondst!

Vingerhoed

Een raadsel...

Aan de voet van één van de eeuwenoude gebinten moest herstel plaats vinden; het oude hout werd verwijderd. Menze van Houten, die steeds 'op de bouw' aanwezig is voor opruimwerkzaamheden, deed een ontdekking. In een stuk van dat afvalhout zat een rond, diep gat. Toen hij er in keek, bleek er een koperen vingerhoed in te zitten. Hoe is die er in gekomen? Van wie is de vingerhoed ooit geweest en hoe lang heeft die er in gezeten? Een raadsel...

Zie de foto rechts.

Bericht over de boerderij

In de vorige Oud Nieuws hebben we melding gemaakt van de start van de restauratie van onze boerderij. Sedertdien zijn er verschillende zaken energiek aangepakt. Nadat vele authentieke materialen veilig gesteld zijn werd met het sloopwerk en aanpassing van de ruimtes in het voormalige woongedeelte begonnen. Vervolgens werd een bodemafluiting van schuimbeton gestort, werden de dakpannen verwijderd en een nieuw dakbeschot met isolatie aangebracht.

De schoorsteen werd met een paar lagen steen opgehoogd, waarna de oorspronkelijke dakpannen weer werden teruggeplaatst.

Daarna werd de schuur aangepakt. De gehele dakbedekking moest worden verwijderd. Aangezien er asbestplaten over het rieten dak waren aangebracht moest de verwijdering hiervan door een gespecialiseerd bedrijf worden gedaan. Onder strenge controle werd dit uitgevoerd. Dit had wel tot gevolg, dat deze werkzaamheden meer tijd in beslag namen dan was gepland. Ook de dakconstructie van de schuur moest grotendeels worden vervangen. Gelukkig waren de gebintzuilen en dikke (anker)-balken nog in goede staat. Deze blijven in de nieuwe situatie gehandhaafd. Door aannemer Blokzijl wordt in het gehele traject zorgvuldig omgegaan met bruikbare oude materialen en krijgen we goede adviezen over andere te gebruiken passende materialen.

In september is de dakconstructie met een goede isolatie op de voormalige schuur aangebracht. In oktober kan de rietdekker starten met zijn werkzaamheden. Door 'Fredewalda' werd tevens aandacht besteed aan het bereiken van het hoogste punt. De bouwvakkers zijn verrast met een kleine attentie.

Enige tijd geleden is het schilderwerk uitbesteed. De werkzaamheden zijn gegund aan de laagste inschrijver, te weten Afman Schilderwerken uit Leek.

In de afgelopen maanden hebben wij veel steun ontvangen van een aantal vrijwilligers die ondermeer zijn ingeschakeld bij een aantal werkzaamheden rond de boerderij en voor de presentaties in Tolbert en Leek alsmede tijdens de Open Monumentendag. Meer dan 100 bezoekers maakten van de gelegenheid gebruik om tijdens deze dag een kijkje te nemen in de boerderij.

Naast de bouwwerkzaamheden is er ook veel werk verzet om alles administratief in goede banen te leiden. Subsidieaanvragen, uitwerking plannen voor de inrichting en de museale invulling. De voorbereidingen voor wijziging bestemmingsplan en aanvraag bouwvergunning voor de tweede fase. Daarnaast overleg over de overgang van het dorps huis naar de boerderij eind 2012 en de toekomstige exploitatie.

De vorderingen in de restauratie van de boerderij en straks de herinrichting zijn voortreffelijk te volgen om de website van de boerderij (www.fredewaldaboerderij.nl).

We zijn al een eind op weg, maar er moet nog veel gebeuren. De steun van allen die Tolbert een warm hart toedragen is hierbij onontbeerlijk om van de boerderij een centrum te maken van en voor de gehele bevolking.

Stichting Fredewalda
Beheer, Piet Weites

Fredewalda-middag in het teken van de slacht

November is van oudsher slachtmaand, reden voor 'Fredewalda' om aandacht te besteden aan dit verloren fenomeen.

Dit gebeurt tijdens de Fredewalda-middag, op **zaterdag 12 november 2011**, om **13.30 uur** in De Postwagen te Tolbert.

Oud-keurmeester vee en vlees Harry Fellingner (zoon van een slager) zal ons er meer over vertellen. Ook filmpjes en anekdotes herinneren ons aan de gebruiken rond thuisslacting en de inmiddels opgeheven Spekclub uit Tolbert.

Een mooi onderwerp, nu uit een test van het Dagblad van het Noorden is gebleken, dat dit jaar de lekkerste droge worst ook nog eens uit Tolbert komt!

Slagerij Lourens

November slachtmaand; het thema van de komende Fredewalda-middag is de slacht. Daarom gaan we deze keer ademloos luisteren naar de verhalen van Grietje Lourens-Boer (1931).

We schrijven 23 september 2011 en genieten van een zonovergoten dag in deze korte nazomertijd. Plaats van handeling huize Lourens aan de Hoofdstraat in Tolbert.

“Mijn man had de broek aan en ik was de heupzelen.”

“Ik ben groot geworden op een boerderij in Lieveren. Ook daar was men net als in Tolbert bekend met de zogenaamde huisslacting. Dat hield in dat er een varken gedurende het jaar vetgemest werd en dan in november kwam de slager langs om met behulp van de boer en burens het varken op ‘de ladder’ te krijgen. Dat was een heel ritueel. Het eerste gedeelte was mannenwerk. Op twee stropakken werd een oude deur gelegd. Daar kwam het varken op dat daarop vastgehouden werd. De voorpoten van het varken werden vastgebonden en zo werd hij tegen de deur gedrukt. Dan kwam de slager en die stak hem dood. Ik vond het als kind wel zielig voor het varken. Het hele jaar had je haar gevoed en was je er mee opgetrokken.

Bij de slacht hoorde ook het innemen van een borrel. Bij elke nieuwe handeling namen de mannen een borrel. Dat hoorde erbij, er zat een ritme in. De slager hing het varken dan op de ladder, waarna het vlees een dag moest besterven. Daarna kwamen de vrouwen. Hun taak was het schoonmaken van de darmen voor de worst. De dunne darm werd gebruikt voor de metworst, de dikke voor de leverworst. Van de maag werd rolpens gemaakt. Van de dikke stukken kapte de slager losse stukken. Je had toen nog geen karbonades en dergelijke. De schenken werden in de ‘wieme’ gehangen, evenals de worsten.

Van het bloed werd bloedworst gemaakt. Hiervoor werd de kookpot (zwienepot, foto rechts) de dag voor het slachten goed schoonmaakt. Deze werd normaal gebruikt voor het bereiden van het varkensvoer. In de bloedworst kwam gebroken rogge en spek. In de kookpot werd ook het slachtafval voor de leverworst gekookt. De reuzel werd gesmolten en dan had je kaantjes op roggebrood, erg lekker!

Dit was allemaal voor de wintervoorraad. Op zondag aten we bijvoorbeeld altijd dikke rijst met suiker en rauwe ham. Ook werd wel stip gegeten: dat is spekvet met stroop.

Hoe bent u in het slagersvak terecht gekomen?

"Ik kom uit een familie van boeren, ik was thuis dus wel slachting gewend. Zo schrok ik als klein meisje ooit toen ze een schaap slachtten. Die sluiten de ogen niet. Ik dacht dat het schaap levend geslacht werd!

In 1950 kwam ik bij Piet Lourens in de vleesverkoop terecht. Dat was de vader van Harm waar ik verkering mee kreeg. Ik was toen negentien jaar. Op mijn zesentwintigste zijn we getrouwd.

Harm zijn vader ging op dinsdag altijd naar de vee-markt in Groningen. Hij kwam dan thuis met de dikste koe en het dikste varken.

Met Pasen liep hij met zo'n koe door het dorp. De hoorns van de koe waren dan versierd. De mensen konden het gewicht van de koe raden, en daar een vleesprijs mee winnen. Ook konden mensen een bestellijst invullen met daarop wat en hoeveel ze van de koe wilden hebben."

Slagerij in Tolbert sinds 1924

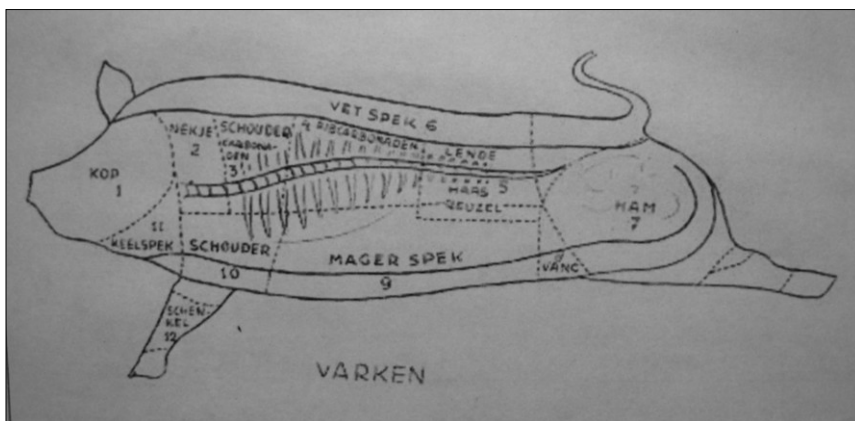
"De familie Lourens had al een slachterij in Tolbert vanaf 1924. Eerst aan de Oude Zuiderweg en daar kwam het winkeltje aan de Hoofdstraat bij. Later is daar de stal van zestig meter bij gekomen met plaats voor paarden en koeien. We hadden een diepvries waar wel vijftig ton vlees in opgeslagen kon worden. Dit ging naar grossiers. We hadden heel veel te doen.

Mijn taak was thuis kantoor houden. En dat hield in dat ik dus de hele dag bij de telefoon moest blijven. Want je had een vaste telefoon en die kon altijd gaan. Mobiele telefoons had je niet. Dus ik was aan huis gebonden.

Boodschappen die ik voor Harm had als hij onderweg was, werden op een speciale manier doorgegeven. Bij elke cafetaria en benzinepomp hadden we connecties. Als er een boodschap was, dan belde ik daar naar toe en dan zetten ze een krant voor het raam. Harm wist dan dat hij van daar naar huis moest bellen om van mij te horen waar hij naar toe moest. We hadden werk tot in de drie noordelijke provincies. Per dag kwamen er wel zo'n vijftig telefoontjes binnen."

Mac Donalds

"Onze grootste afnemer werd MacDonalds. Harm legde overal contacten, zo kwam hij ook in Weesp. Daar zat de directie van MacDonalds Nederland. De directeur heeft een kijkje bij ons in de grote vriezer genomen, en zo was de zaak al snel beklonken. Per week leverden we zo'n vijf ton vlees aan MacDonalds. Dat vlees werd dan weer als hamburger verkocht in Nederland, maar ook elders in Europa."

Dood paard in oorlogstijd

Eén verhaal over wat ik heb meegemaakt is ook in de kerk begraven met de 'Brieven aan de toekomst'.

Een wel erg spannend en hilarisch verhaal is dat van Harm als jonge jongen in oorlogstijd. In die tijd deden ze ook noodslachting en er moest eens een paard van Zevenhuizen komen dat al dood was. Met paard en wagen werd het dier opgehaald.

Een paard ligt als ie dood gaat helemaal met de benen gestrekt en die steken dus flink uit de wagen. Om te voorkomen dat deze teveel naar de wegkant uitstaken, legde Harm het paard met de benen naar rechts toe. Via de Evertswijk, waar het niet heel ruim is om te rijden, ging hij op weg naar huis. Hij had juist voor deze route gekozen omdat het daar meestal rustig was. Maar voor zich zag hij opeens een groep Duitse soldaten op de fiets. Hij ging ze voorbij, maar vergat dat hij het paard op de wagen had met ver uitstekende benen. En dus gebeurde het dat in het voorbijgaan alle soldaten het water in gingen, geraakt door de benen van het dode paard.

Niet best natuurlijk, Harm er als een speer vandoor. Bij het slachthuis aan de Oude Zuiderweg aangekomen stalde hij zijn bezwete paard in de ruimte met slachtafval. Zelf verschanste hij zich in de slachterij nadat hij het dode paard geslacht had. Daar heeft hij de hele nacht doorgebracht. Hij is gelukkig nooit gepakt, maar het had heel anders af kunnen lopen!

Mannenwereld

"We deden veel samen. Zo begonnen we ook in de veeverzekering. Ik ging vaak mee naar vergaderingen. Het was een echte mannenwereld. Dus ze moesten eerst wennen aan een vrouw daar tussen. Maar ik zei altijd: "Harm heeft de broek aan, maar ik ben de heupzelen!"

Zo ging ik ook altijd mee naar de afspraken in Staphorst. Die vrouwen daar vonden het wel leuk als er een vrouw meekwam. Dan moest ik alles daar bekijken, zoals het echte Staphorster handwerk. Die vrouwen vonden het gezellig dat er een vrouw meekwam. Maar vaak was ik juist heel erg gericht op de mannengesprekken. Ik wist immers alles van wat er in de zaak omging. We hadden een heel druk bedrijf. We hebben maar één keer vakantie gehad. We zijn toen naar Oostenrijk geweest. Twee dagen reizen, en drie dagen verblijf. We hebben meer dan dertig jaar in het slagersvak gezeten. Helaas, in 1985 overleed Harm. Een paar jaar later zijn we met het bedrijf gestopt. Er is veel te vertellen over al die jaren in het bedrijf...

Spekclub 'Smakelijk eten'

In 1956 werd in Tolbert een spekclub opgericht. Het doel was dat ook in arme huishoudens met de feestdagen een lekker stukje vlees op tafel zou staan. Het hele jaar werd door de leden gespaard. Van het geld werden varkens gekocht, die in november geslacht werden. Aanvankelijk als huisslachting en later bij de slager. Het vlees werd tijdens een gezellige avond in pakketten uitgedeeld. De restpartij werd bij opbod verkocht. Zo werd er alweer een spaarpotje voor de volgende slacht gevormd. De laatste slachting vond plaats in november 2005. Na vijftig slachtingen was er een einde gekomen aan een bijzondere Tolberter vereniging. Op de 'Fredewalda'-middag worden filmbeelden vertoond van het wel en wee van de spekclub 'Smakelijk eten'.

Griet Lourens-Boer bij het portret van haar veel te jong overleden man Harm Lourens.

Interview en foto: J.M. Schaaf

**LIED OP WIJS VAN:
WAAR IN 'T BRONS GROEN EIKENHOUT.**

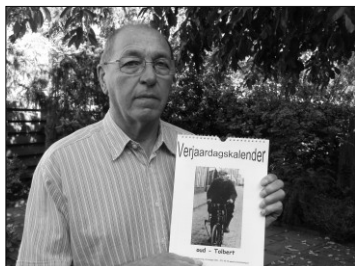
Tolbert is een slachtklub rijk,
die „Smakelijk Eten" heet.
Eens per jaar vergad'ren zij,
samen in het dorp.
Stellen dan de dagen vast,
dat geslacht zal worden.
Eten daarna dan snert
met wat roggebrood.
Eten daarna dan snert
met wat roggebrood.

Eind van 't jaar gebeurt het dan,
de grote slachtpartij.
Samen komen ze bij Lourens aan,
gaan vlug aan het werk.
Varkens worden keurig net,
in porties opgedeeld.
Altijd hebben zij dan pret,
met wat brood en snaps.
Altijd hebben zij dan pret,
met wat brood en snaps.

Als het werk is afgedaan,
eten zij een maal.
Hebben dan hun buiken vol
en voelen zich voldaan.
Komen 's avonds allemaal,
samen in een zaal.
Spekken de nieuwe pot,
voor het volgend jaar.
Spekken de nieuwe pot,
voor het volgend jaar.

Wiendelt van Wijk, huis-slachter (1898-1967)

Sjoert van Wijk (1934) vertelt.

Als driejarig jongetje kwam Sjoert bij zijn vrijgezelle ooms en tante op het boerderijtje Schilligepad 16 wonen. Oom Ijtse was de boer (7 koeien), oom Hendrik was schilder, tante Trientje bestierde het huishouden en oom Wiendelt was koopman van kleinvee en hij was *huisslachter*.

Van november tot en met februari was hij op pad, samen met Sjoerts vader Gooitse, om bij de boeren varkens te slachten.

Sjoert schetst het beeld: het varken werd op een proviso-rische werkbank gelegd (al-tijd buiten), de poten aan el-

kaar gebonden, één poot los om een snelle bloedsomloop op gang te houden. Wiendelt had een vlijmscherp mes tussen zijn tanden, pakte het dier bij de bek vast, voelde met zijn duim naar de halsslagader, en 'tjoek', hij stak in één keer raak! Het bloed dat er uit liep werd opgevangen, voor de bloedworst die er van gemaakt werd. Het varken werd met heet water overgoten, afgeschraapt en vervolgens werd het haar er afgeschoren. Het dode varken werd aan de ladder gehangen en de ingewanden werden eruit gehaald. En dan: op naar de volgende! Ze deden soms wel drie of vier op een dag! Acht uur de eerste. Trientje bewaakte de agenda. De volgende dag volgde het uitbenen. De keurmeester was dan al ge-weest. Het spek en

de schenken wer-den zorgvuldig ge-zouten; Wiendelt had zijn eigen me-thode. Er werd worst gemaakt en leverworst.

De darmen die er-voor gebruikt wer-den, waren door Trientje schoonge-schrapt.

De huisslaching

ging gepaard met drank. Veel drank. Na iedere stap in dit slachtritueel werd een borrel gedronken. De mannen kregen daardoor soms wel een liter per dag!

Sjoert herinnert zich, dat oom Wiendelt in de oorlog bij Harke Meek een korte ladder bestelde. De eigenaar van het geslachte dier mocht toen na-melijk maar een beperkt aantal kilo's zelf houden, het overgewicht werd gevorderd. Omdat de ladder zo kort was moest de kop er af en had Wiendelt, vóórdat de man die het varken aan de ladder kwam wegen, al een stuk vlees tussen de kop en de romp weggemoffeld (voor de boer). "Alweer 'n swien met een korte nek!"

Op zondag wer-den de messen geslepen. Sjoert hielp mee op de slijpsteen, maar oom Wiendelt sleep zijn beste messen zelf op de wetsteen. Zéker het mes met die bijzondere punt, waarmee het var-

ken gestoken werd. De messen bestaan nog, Sjoert bewaart ze zuinig.

Wiendelt van Wijk was een vakman en goudeerlijk. Zowel als huisslach-ter als in de handel. Geen commissie, boter bij de vis! Hij was een meester in het schatten van het gewicht van zijn handel.

Ieder die Wiendelt van Wijk gekend heeft weet dat hij bij tijd en wijle een zwerver was (als het blad aan de bomen kwam en er af ging). Op de transportfiets, korf voorop, zak er overheen, pet op, daar ging Wiendelt. Soms was hij dagenlang onder water en kwam hij niet thuis. Plotseling was er hij er dan weer, midden in de nacht en schoof in de stal de kooi in. De deuren bij de familie Van Wijk, dat 'huusje van hol an', stonden altijd los.....

Column van Geert Braam

Het thema van de 'Fredewalda'-middag is 'De slachmaand'. Minder bekend voor november is de naam 'bloeden nevelmaand'.

Slachten is al ouder dan de weg naar Rome, maar hoe ging dat in het verleden? Uit onze prille jeugd kennen we uit de naaste omgeving dat er een kip geslacht moest worden. Het was in die tijd heel normaal dat de kip gedeeltelijk op een blok hout of een boomstammetje gelegd werd en de kop er afgehakt werd met een bijl. Vervolgens kwam de kip aan de waslijn om het bloed er uit te laten lopen. Nu is dat niet meer gebruikelijk, maar het zal zeker nog wel gebeuren. In vroegere jaren waren huisslachtingen heel gebruikelijk.

Het varken werd voordat het geslacht werd vastgebonden op een ladder en vervolgens opengelegd. Nu is dat ondenkbaar. We gaan naar de keurslager of naar de supermarkt en kiezen daar een stukje vlees uit, al dan niet voorverpakt.

De maand van de slacht

Over de vleeshouwerijen of slagerijen in Tolbert in vroeger tijden is niet zoveel bekend, maar in een plaats als Leek waar veel joden woonden had je veel joodse en andere slagers. Ik noem er een aantal uit het begin van de 19-de eeuw: de bekende families Dam, Reis en Oudgenoeg. Maar er waren natuurlijk veel meer die dat vak uitoefenden.

Er zullen in Tolbert ongetwijfeld in het verleden veel huisslachtingen geweest zijn, maar daar zijn geen bronnen over bekend. Vanaf de 20-ste eeuw kent Tol-

bert een kleurig en veelzijdig slachtverleden. Zo weten wij allemaal nog van de Tolberter noodslagerij aan de Tolbertervaart en kennen we de verhalen over allerlei voorvallen in de slagerswereld, maar in deze tijd zitten we in een rustiger vaarwater en mag Tolbert zich rijk prijzen met nog een eigen slager die onder andere met zijn worsten naar buiten komt op een wel heel bijzondere wijze: 'De beste droge worst van de provincie' in de jaarlijkse DvhN-test en de droge worst eetwedstrijd op de 'Het Leukste Dorp Van Groningen'-dag.

Goed, we gaan nu naar het verre verleden.

Er is één en ander bekend over de handel in vee op de markten. Dat waren vaak de eerste stappen die gedaan werden voor de geplande slacht. Zo kwam ik een voorval tegen in de protocollen van criminele zaken van het Westerkwartier. Zacharias Jans (37) en Jacob Karsten (28) hadden op dinsdag 25 september 1804 op de Rodermarkt een varken mandelig van Lucas Ploeg gekocht en op weg naar huis vonden ze bij Ploeg zijn huis nog een loslopend varken. Zonder te informeren van wie het was, hebben ze dat varken ook meegenomen, met andere woorden: dus gestolen. Ze waren er zelfs mee in Zuidhorn aangekomen. Schuldig bevonden aan veedieverij, werd Zacharias Jans voor twee jaar verbannen uit het departement van stad en landen van Groningen.

Voor de Tolberter Hindrik Willems Haan liep de Norgermarkt in 1805 ook niet goed af, want hij had zich blijkens hetzelfde bovenstaande criminele protocol aan "verregaande brutaliteiten, baldadigheden, en bedreigingen schuldig gemaakt". Hij werd schuldig bevonden en veroordeeld "om in de toren te Midwolde te worden opgesloten, teneinde aldaar den tijd van agt dagen te water en te brood te zitten, wordende de roderoede (ordebewaarder, GB) van de Leek gelast, denzelve twee maal daags het nodige water en brood te bezorgen, en na ommekomst dezer tijd, den zelve weder te ontslagen".

Deze Hindrik Willems (de) Haan trouwde in 1803 met Geeske Hindriks (van der Linde). Dat hij zich als jonggetrouwde schuldig maakte aan de bovenstaande strafbare feiten, zullen hem waarschijnlijk wel nagedragen zijn in Tolbert. Hij komt in 1830 als 57-jarige te overlijden en was op dat

moment arbeider. Zijn vrouw komt in 1859 als 74-jarige te overlijden in Marum. Zij was op dat moment kramersche, dus ze zeulde langs de deuren met veters, schoensmeer en diergelijken.

Ik kwam in de laatste helft van de 19-de eeuw een vleeschhouwer op het spoor in Tolbert. Het was de zoon van wever Karel Johannes Klevringa en Pietje Johannes van der Veen. Die zoon Oedze (geboren in 1850) trouwt in 1879 te Leek met Jantje Reijnders. Hij is dan nog koopman, maar een aantal jaren later is hij vleeschhouwer te Tolbert.

Zij woonden aan de Hoofdstraat (noordzijde), nu de locatie van het huidige nummer 37.

In 1917 staat onder anderen hun zoon geregistreerd als vleeshouwer. Jantje is geboren te Zevenhuizen. Zij was een volle nicht van de zeer bekende Cornelis Reijntjes, hoofdonderwijzer te Zevenhuizen, bekend gebleven door zijn boekje 'Uit Vredewold. Aardrijkskundige en geschiedkundige beschrijving van het landschap Vredewold'.

Deze twee generaties vleeshouwers (Klevringa) staan dus even centraal en model in mijn column.

Illustratie op de vorige pagina: 'De vleeshouwer', uit het boek '100 Verbeeldingen van ambachten', 't Amsterdam 1694 van Johannes en Caspaares Luiken.

De tweede afbeelding op de vorige pagina is van een boer die op weg is naar- of terug komt van de markt, maar net zo goed is hij onderweg om de koe af te leveren bij de Vleeschhouwer.

Die afbeelding staat in het boek 'Staphorster volk', een cultureel antropologische verkenning van Hetty Nooy-Palm.

In Memoriam

Dierbare (oud-)Tolberters zijn ons ontvallen in de loop van dit jaar. Mensen, die veel voor 'Fredewalda' hebben betekend.

Onverwacht overleed op 2 maart **Edske Dijkstra**, bijna 74 jaar oud. Eds was een gewaardeerd vrijwilliger van 'Fredewalda'. Samen met zijn vrouw Anneke deed hij rustig en betrokken zijn werk als gastheer en rondleider bij de exposities die 'Fredewalda' in de loop der jaren organiseerde.

Op 27 maart kwam er een einde aan het leven van **Klaske Huizing-Soesbeek**. Ze was 69 jaar. Als 'Fredewalda' hulp nodig had in welke vorm dan ook, dan kwam Klaske helpen, spontaan en hartelijk.

Daarna ontvingen wij het droeve bericht dat **Jantje Liewes-Klaassens** op 14 mei was overleden in de leeftijd van bijna 90 jaar. Ze was geboren en getogen in de Holm, maar na haar huwelijk verhuisde ze naar Roden. Jantje Klaassens was een grote fan van 'Fredewalda' en ze sloeg geen Fredewalda-middag over als haar gezondheid dat toeliet. Ze heeft heel veel over vroeger verteld, over het leven in haar geliefde Tolbert. De filmpjes die van haar gemaakt zijn, zijn waardevol en bevatten veel informatie. Jantje Klaassens was in de grote vakantie jarig. Ze vertelde, dat ze na de vakantie op school in de klas altijd op de stoel mocht staan, samen met een andere leerling die ook jarig was geweest. En dat was Harke Meek.

Op 29 juli, ruim veertien dagen voor zijn 90-ste verjaardag stierf **Harke Meek**, Tolbert in hart en nieren. Harke stond aan de wieg van 'Fredewalda', was één van de initiators en heeft jaren als bestuurslid zijn steentje bijgedragen aan het werk van 'Fredewalda'. Als nestor in de club was hij de vraagbaak voor alles wat met de geschiedenis van Tolbert in de vorige eeuw te maken had. Harke was een verzamelaar. Hij kon zijn antwoorden vaak illustreren met een foto, een knipsel of een document waarna de betreffende stukken in het Fredewalda-archief werden opgeborgen. Harke Meek is er niet meer. Nooit meer kunnen we zeggen: "Dat vragen we even aan Harke..."

Op bijna 100-jarige leeftijd is op 26 juli **Antje Venema-Balk** overleden. Ook zij heeft meegeholpen om het immaterieel erfgoed (de verhalen) van Tolbert te bewaren. Zoals ze zelf zei: "Ik heb een kop als een almanak" en veel van haar kennis heeft ze aan 'Fredewalda' doorgegeven.

Met het overlijden van **Pebe Bandringa** op 8 augustus, in de hoge leeftijd van 98 jaar, moeten wij accepteren dat de oudste generatie Tolberters nu bijna helemaal overleden is.

Markante Tolberters, in korte tijd zó maar weg. We zullen hen missen.

Kijk ook eens op:
www.fredewalda.nl
www.fredewaldaboerderij.nl

Agenda

Zaterdag 12 november 2011
om 13.30 uur in De Postwa-
gen te Tolbert:

Fredewaldamiddag met ver-
halen en filmpjes over de ge-
bruiken rond (huis)slachting,
Spekclub en dergelijke, met
medewerking van voormalig
keurmeester Harry Fellingier.

De traditionele Kerstmarkt
van Stichting Volksverma-
ken Tolbert wordt gehouden
op zaterdag 10 december
2011.

'Fredewalda' zal aanwezig
zijn met een kraampje, ge-
vuld met aantrekkelijke ver-
koopartikelen ter ondersteun-
ing van het boerderijproject.

Cafés in Tolbert

De 'Fredewalda'-middag van
9 april 2011 stond in het teken
van de cafés, die Tolbert in
verleden en heden telde. Een
aansprekend thema, dat op
allerlei manieren werd be-
licht. De publieke belangstel-
ling was als vanouds.

Geef eens een donateurschap cadeau met Sin- terklaas of Kerst

Aangeboden erfgoed

Mevr. K. Koopmans-Meinema,
Oosterwolde

G. Jager, Niekerk

Mevr. A. Keuning-Meek, Haren

Mevr. T. Jager, Norg

Alle schenkers: hartelijk dank!

'Tolbert het Oalerliek Dörp', 2de hands
exemplaar, dat heeft toebehoord aan
wijken dhr. J.J. Schuurman, Groningen
Weekblad voor den Bond van
Gemeente-Ambtenaren; Jaargang 2
(1903), jaargang 3 (1904), jaargang 13
(1914), jaargang 14 (1915)
Weekblad De Gemeentestem, aan de
belangen der gemeenten in Nederland
gewijd. 1891, 1892, 1901, 1906, 1925,
1929, 1932-33.

Boek met krantenknipsels uit het begin
van de vorige eeuw, verzameld door
haar omoe mevrouw L. Meek-van Dijk.
Werktekeningen woningen, ontwerp:
Atze Meek, documenten inzake inschrij-
ving en gunning en ander papierwerk.
Foto's, letterlap, ledenlijst Onderlinge
Brandwaarborg Maatschappij Leek en
Marum, februari 1948
2 Poësie-albums (1937) van Jantina
Johanna Hoekema, geboren in Hoog-
kerk, schippersdochter.

De filmpjes van 'Fredewalda'

De 'filmploeg' van 'Fredewalda' gaat regelmatig op pad.
Daar gaan ze. Tjerk Bekius, de camera in aanslag. Ietje Mantingh en Hin-
deri Bosma zijn de interviewers. Ze hebben van te voren een gesprek ge-
had met hun 'slachtoffer', zodat ze de goede vragen kunnen stellen. Het
filmpje moet interessant zijn voor later. De filmpjes worden aan een huisje
gekoppeld en wat is het dan aardig dat iemand die in dat pandje ge-
woond heeft, karakteristieke dingen vertelt over 'wonen en werken' in
vroeger tijden.

'Fredewalda' heeft al heel wat (oud-)Tolberters op de film gezet. Een aan-
tal van hen is al overleden. Dan krijgen de filmpjes nog meer inhoud. Het
zijn sprekende portretten geworden.

Een veel gestelde vraag tijdens het filmen is: "Mogen wij een kopie van
het filmpje?"

En dan wordt het even stil, want 'Fredewalda' maakt géén kopieën van
haar filmmateriaal om die aan derden af te staan. De filmpjes zijn uniek
en vormen een onderdeel van de Fredewalda-erfgoedcollectie. Als ze
worden afgestaan, worden ze misschien gekopieerd, op internet geplaatst
en zijn ze dus niet meer uniek en is 'Fredewalda' een belangrijke reden
kwijt dat men een bezoekje aan de Oudheidkamer komt brengen.
Maar we begrijpen de vraag heel goed. Daarom biedt 'Fredewalda' de
mogelijkheid het filmpje, waarin een dierbare zijn verhaal vertelt, te ko-
men vertonen. Bij een familiebijeenkomst bijvoorbeeld, of een huwe-
lijksfeest, of een uitvaart. Als u zorgt voor de apparatuur, komen we
graag.

Eén voorbeeld: bij de crematie van Jan Bos, welbekend in Tolbert, werd
zijn filmpje vertoond. Lachend nam hij afscheid van zijn familie en vrien-
den, toen hij langzaam het beeld uitwandelde...

Zo waardevol, die filmpjes.

Vrijwilligers

Zolang 'Fredewalda' bestaat wordt er gewerkt met vrijwilligers. In de werkgroepen, voor de rondleiding in eerdere exposities, in de stand op diverse markten, de website, noem maar op.

Maar nu we aan het restaureren zijn, is er een nieuwe groep ontstaan: mensen die de handen uit de mouwen steken om stenen te bikken, het gras rond de boerderij te maaien, de heg te knippen, te snoeien en op te ruimen. Er is een lijst van dertien mannen die naar de boerderij komen als er een klus is. Wat een luxe!

Vrijwilligers aan de koffie; v.l.n.r. Berend Hut, Simon Riepma, André Bakker en Dre Huizing.

Maar de super vrijwilliger dat is Menze van Houten, die uit zichzelf de taak van het opruimen op zich heeft genomen. Hij is iedere dag op de boerderij, net als vroeger toen de gebroeders Cazemier nog leefden en Van Houten hand- en spandiensten verrichtte. Volgende keer een foto!

'Fredewalda' is erg blij met al deze mannen!

Geef u ook op als vrijwilliger!

'Fredewalda' timmert aan de weg

In het afgelopen maanden waren Oudheidkamer 'Fredewalda' en 'Fredewalda Beheer' regelmatig in het nieuws of op stap voor de goede zaak.

Billie Turf Wandeltocht

Op 18 juni werd de jaarlijkse Billie Turf Wandeltocht georganiseerd vanuit Zevenhuizen. Bijzonder was, dat de route ging over een deel van het Holmerpad dat normaal gesproken niet publiekelijk toegankelijk is: het deel tussen de Halbe Wiersemaweg en de Tolbertervaart. Speciaal voor de gelegenheid hadden eigenaren toestemming gegeven om over dit particuliere pad te lopen. Hier en daar moest het pad zelfs opnieuw begaanbaar worden gemaakt.

Iedereen was enthousiast over de route. 'Fredewalda' deelde onderweg foldertjes uit, om de activiteiten onder de aandacht van de wandelaars te brengen. Radio Noord deed rechtstreeks verslag.

Op het Holmerpad kon met allerlei historische personen tegenkomen, zoals de vroegere dominee.

Jammer genoeg regende het de hele tijd, maar dat deerde de echte wandelaars niet. Men genoot volop van de route.

Het Leukste Dorp Van Groningen

In de zomerperiode organiseerden RTV Noord en het Dagblad van het Noorden een uitgebreide competitie tussen alle dorpen in de provincie voor de eervolle titel "Het Leukste Dorp van Groningen".

In de gemeente Leek scoorden zowel Zevenhuizen als

Tolbert hoge ogen. De regionale omroep en krant waren een hele dag in alle veertien dorpen die in de slotronde tegen elkaar streden.

Op 19 augustus, onder prachtige weersomstandigheden, mocht Tolbert zich van zijn voordeligste kant laten zien.

Zo werden bijvoorbeeld de leden van de Bolhoedenclub geïnterviewd en 'Fredewalda' liet er de hele dag geen twijfel over bestaan, dat het leukste (maquette)-dorp al lang bestaat.

Uiteindelijk won Zevenhuizen de finale, terwijl Tolbert een eervolle derde plaats wist te bereiken, na het ook al Westerkwartierse Niekerk.

Culturele markt tijdens Kleintje Pinkstermarkt

Hoewel velen zich 2011 als een slechte zomer zullen herinneren, was het tijdens Kleintje Pinkstermarkt op 2 september prachtig weer. Tijdens deze festiviteit in het kader van de LeekWeek organiseerde de Culturele Raad Leek weer de culturele markt op het pleintje voor de kerk op De Dam. Bijna twintig kraampjes van culturele verenigingen en instellingen lieten zien waar ze mee bezig zijn.

'Fredewalda' had een foto-expositie ingericht over de vorderingen van de restauratie van de Cazemierboerderij. Velen namen er een kijkje.

Open Monumentendag: Nieuw gebruik - Oud gebouw

De 25-ste versie van de landelijke Open Monumentendag op 10 september was gewijd aan monumentale gebouwen, die een nieuwe bestemming hebben gekregen.

Met een boerderij die oudheidkamer en dorps-huis wordt, pasten de activiteiten van 'Fredewalda' naadloos in dit thema.

Gedurende deze zaterdag hebben meer dan honderd nieuwsgierigen een kijkje genomen in de boerderij die momenteel wordt gerestaureerd. Ook

hier stonden de foto's van de werkzaamheden tentoongesteld.

Educatief lesmateriaal ontwikkeld

Sinds enige tijd is er onder de Culturele Raad Leek een werkgroep Cultureel Erfgoed werkzaam, waarin ook 'Fredewalda' vertegenwoordigd is. Eén van de activiteiten is het ontwikkelen van educatief lesmateriaal, dat te zijner tijd gebruikt kan worden voor het basisonderwijs. Samen met Kunststation C (dat bemiddelt tussen scholen en het culturele / cultuurhistorische veld) en het Museumhuis Groningen worden plannen gesmeed voor een doorlopend aanbod voor het onderwijs.

Voor groep 5 staat een jongetje centraal dat woonde op de boerderij Cazemier. Voor groep 6 bestaat al een project van het Nationaal Rijtuigmuseum, onder de naam 'Anna' (over Anna van Ewsum op Nienoord). Voor groep 7 is het eveneens bestaande project 'Bram' beschikbaar (over Bram van Panhuys, die op de borg woonde ten tijde van het verdrinken van de familie Van Panhuys).

Voor de Samuel Levie-stichting (Joodse School) wordt een project rond het joodse meisje Rika samengesteld.